

Н. Ю. Кравченкоаспірант кафедри практичної психології
Інституту журналістики та масової комунікації
Класичний приватний університет**СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ**

У статті розглянуто різні наукові підходи до розуміння проблеми самореалізації особистості на основі аналізу філософських та психологічних джерел, уточнено зміст поняття «самореалізація особистості».

Ключові слова: самовираження особистості, потреби, можливості, саморозвиток, потенціал, самореалізація.

Постановка проблеми. Психологічна наука напрацювала значну кількість досліджень і досвіду аналізу різних підходів, форм і методів розв'язання проблеми формування в особистості здатності до самореалізації ще з молодих років. Разом із тим сучасні соціальні процеси протікають настільки швидко, що перевірені практикою форми і методи роботи, які були ефективні раніше, в останні 5–10 років не дають бажаного результату. Це дає підстави проводити додаткові дослідження з урахуванням реалій сьогодення, які вимагають від особистості постійного зростання і вдосконалення соціальної, психологічної, професійної підготовки для успішної самореалізації в житті.

У зв'язку з цим увага до проблеми самореалізації особистості пов'язана з розумінням її визначальної ролі в розвитку особистості, пред'явленням більш високих вимог до таких якостей людини, як здатність до саморозвитку і самоудосконалення, що продиктоване соціально-економічними умовами, які загострили проблему конкурентоздатності на професійному ринку праці. Зростаючий інтерес до самореалізації як до проблеми можна простежити у великій кількості дисертацій, досліджень і публікацій.

Філософський зміст проблеми самореалізації досліджували А. Ісаєв, В. Муляр, Н. Кулік, Н. Шаталова, Л. Коган тощо. Психолого-педагогічні аспекти самореалізації розкриті в роботах Л. Коростильової, Е. Галажинського, Д. Леонтєва, В. Зарицької та багатьох інших науковців.

Основу філософського аналізу проблематики самореалізації заклала ще найдавніша релігійно-філософська думка.

У Давній Греції були сформульовані основні проблеми філософії людини, її сутності та природи. Хоча самореалізація не є окремим питанням, однак її аспекти вже розглядалися Сократом, Платоном, Аристотелем.

Наукове обґрунтування проблема самореалізації отримала в класичній німецькій філософії і найбільш широко була розкрита Г. Гегелем. Він вважав, що потреба в самореалізації є головною

потребою особистості, оскільки всі інші витікають із прагнення людини усвідомити внутрішній і зовнішній світ, представляючи його як предмет, в якому вона пізнає своє власне Я.

Проблема самореалізації особистості в багатьох психологічних дослідженнях розглядається в межах категорії «самоактуалізація» особистості. Вчені цього напрямку вважають, що людина від природи здатна до самовдосконалення. Сама сутність людини постійно рухає її в напрямку особистісного зростання, творчості, якщо цьому процесу не заважають зовнішні, досить сильні обставини. До такого погляду значною мірою схилилися такі, зокрема, теоретики, як А. Адлер, К. Гольдштейн, Д. Келлі, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг та ін.

Також проблема самореалізації розглядається у зв'язку з проблемами професійного самовизначення та самовдосконалення особистості, які знайшли своє відображення у фундаментальних дослідженнях психологів та педагогів, зокрема: Б. Ананьєва, К. Абульханової-Славської, І. Беха, Є. Клімова, Г. Костюка, Б. Ломова тощо.

Вивченням самореалізації особистості займалися представники різних психологічних шкіл. Проте досі не існує єдиної концепції самореалізації. Методологічна сторона проблеми вивчення самореалізації особистості полягає в недостатній визначеності цього поняття.

Оскільки самореалізація особистості за своєю сутністю пов'язана із самопізнанням і самооцінкою людини, її усвідомленням, цілеспрямованим формуванням власних потреб, інтересів, цілей, ідеалів, то стає зрозумілим, чому компоненти досліджуваного процесу піддавались психолого-педагогічному аналізу.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми самореалізації як одного з головних факторів формування людини як особистості в сучасному житті.

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику дається таке визначення поняття самореалізації: «Самореалізація – реалізація свого творчого людського потенціалу» [3, с. 1101].

В основі феномену самореалізації особистості лежать проблеми розвитку і самовдосконалення людини. Поняття «самореалізація» часто вживають як синонім терміну «самоактуалізація», «реалізація своїх можливостей». Вони описують дуже близькі явища, що позначають стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природного потенціалу: «індивідуацію» (К. Юнг), повну реалізацію справжніх можливостей (К. Хорні); внутрішню активну тенденцію до саморозвитку на зразок істинного самовираження (Ф. Перлз); прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку можливостей і здібностей (К. Роджерс); прагнення людини стати тим, ким вона може стати (А. Маслоу).

Спільна думка К. Роджерса і А. Маслоу полягає в тому, що люди мають необмежений потенціал для самовдосконалення. Дослідники цієї проблеми дають свої визначення відповідно до власного бачення сутності феномену «самореалізація».

Так, В. Деміденко вважає, що самореалізація – це своєрідне, за власною ініціативою втілення людиною своїх творчих можливостей у житті. І шлях до самореалізації лежить через спостереження, пізнання й самопізнання, а їх розвиток є обов'язковою умовою становлення особистості [5, с. 31].

На цьому шляху він виділяє такі етапи:

- усвідомлення людиною своєї сутності, своїх потенційних можливостей, прав та обов'язків, мотивів усвідомлення свого Я;
- визначення життєвої мети та програми дій її досягнення;
- побудова моделі діяльності;
- діяльність та її самооцінка;
- порівняльна характеристика самооцінки та оцінки діяльності і свого статусу оточуючими;
- внесення коректив у власну діяльність;
- формулювання висновків про перспективи розвитку свого «Я».

За Н. Бабкіною, самореалізація особистості – це процес поєднання особистості та об'єктивного світу як результату людської діяльності, ознаками якого є спрямованість, мотиви, ціннісні орієнтації, які проявляються в різних сферах діяльності [10, с. 59].

О. Газман самореалізацію особистості визначає як процес розкриття людської природи, де основним структурним компонентом саморозвитку є постановка мети, оволодіння способами її досягнення та реалізація задуманого [4, с. 13].

Самореалізація особистості в професійній сфері вважається визначальною в житті людини. Задовolenня професійним самовизначенням є провідним чинником, завдяки якому людина є або щасливою, або нещасною.

Л. Березовська вважає, що самореалізація особистості здійснюється завдяки здатності до

самооцінки, самоконтролю, саморегуляції, яка включає наявність набору обов'язкових соціальних якостей, серед яких визначальними є індивідуальність, інтелектуальність, відповідальність, активність, цілеспрямованість та інші [2].

На думку В. Муляра, самореалізація – це не діяльність, а лише процес розгортання сутності особистості в ході діяльності. Причому діяльність, в якій вона здійснюється, можлива тільки та, в основі якої лежать процеси самодетермінації особистості. І взагалі, самореалізація можлива тільки у творчій діяльності [9, с. 214].

На сучасному етапі розвитку уявлень про самореалізацію представляється неможливим їх класифікувати. Одні дослідники продовжують вважати самореалізацію явищем, зумовленим природою людини, а інші, заперечуючи цю зумовленість, вважають за краще говорити про процесуальну детермінацію.

Складність вивчення самореалізації полягає ще і в тому, що самореалізація не може спостерігатися безпосередньо й об'єктивно, ми можемо лише спостерігати її ефекти і результати, відбиті в психіці суб'єкта.

Самореалізацію важко виміряти через її високу суб'єктивність, важко контролювати в ході експерименту через вплив величезної кількості чинників, що ускладнюють застосування вимірювальних і експериментальних методів дослідження.

Л. Коростильова розглядає самореалізацію як сбалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розвиток індивідуальних потенціалів.

Проблеми самореалізації у Д. Леонтьєва пов'язані з питаннями виникнення суті й характеру творчих сил людини і можливості їх діяльної реалізації [8, с. 156].

На думку І. Смирнова, рішучим фактором у реалізації самого себе, свого потенціалу є не природні завдатки людини самі по собі, а сформульовані зовнішнім середовищем особисті якості як продукт освіти, виховання, навчання, праці [12].

З точки зору Е. Селезньової людина може самореалізуватися як унікальна цілісна особистість тільки в зустрічі з іншими [11, с. 200].

Взагалі, теоретичні проблеми дослідження самореалізації полягають у тому, що за наявності величезного різноманіття теоретичних підходів до її розуміння на сьогодні в науці не існує не лише теорії самореалізації, але і єдиного підходу до визначення цього поняття.

Більшість психологічних теорій прагнуть до пояснення самореалізації або схожого поняття того ж рівня, наприклад, самоактуалізації в теорії А. Маслоу (1997), ідентичності в теорії Е. Еріксона, стратегій життя в психологічній теорії (К. Абульханова-Славська) тощо.

Теоретичні різночитання видимі не тільки в концептуальних питаннях, що торкаються природи самореалізації і механізмів її здійснення, але й тих умов, чинників, що впливають на її успішність.

В. Зарицька робить висновок, що різні підходи до розв'язання проблеми самореалізації особистості дозволяють виокремити ключові компетенції з основних сфер людської життєдіяльності:

- компетенції в пізнавальній сфері;
- компетенції в мотиваційній сфері;
- компетенції в емоційно-вольовій сфері;
- компетенції у сфері спілкування і поведінки;
- компетенції, пов'язані зі ставленням до

самого себе;

- компетенції профільного спрямування.

В. Зарицька експериментально довела, що існує залежність між рівнем розвитку життєвих компетентностей і повнотою самореалізації особистості. Соціально виправданий життєвий шлях особистість обирає в міру сформованості в неї цих компетентностей та здатності використати їх для самореалізації.

На думку К. Альбуханової-Славської, самореалізація – це здатність проявляти вольові зусилля, пов'язані з пошуком та відстоюванням власної позиції в усіх сферах життя, в тому числі з вибором майбутньої професії [1].

У зв'язку з цим завдання вищого закладу – формувати у студентів правильні соціальні взаємини з людьми на основі гуманізації; створювати умови для виявлення і задоволення творчих інтересів; сприяти реалізації прагнення проявити себе, стимулювати діяльність, зміст і характер якої задовольнятиме їхні інтереси і спонукатиме до самореалізації.

Кожна людина з нас прагне до самореалізації задля того, аби знайти себе в чомусь, проявити себе, а вже потім реалізувати, збагативши власну сутність, індивідуальність та неповторність. Успішність самореалізації особистості, на думку Л. Березовської, залежить не тільки від наявності знань, умінь і навичок, а й від того, наскільки зрілою є особистість, наскільки вона усвідомлює власні якості, здібності, потреби, настільки вона буде спроможною використовувати сильні сторони свого «Я» і справлятися зі своїми недоліками [2].

З огляду на цю тезу, самореалізація особистості розуміється як соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний зі здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації фахівця в період професійного навчання у вищій школі, коли студент досконало знайомиться з обраною професією, з вимогами, які вона ставить перед ним. Професійні вимоги, будучи усвідомленими і прийнятими студентом, стають для нього подальшим орієнтиром у професійній підготовці. Це і є підготовчий етап до самовиховання, до утвердження власної позиції.

Наступним етапом буде програмування змін в особистісному зростанні. За ним – етап реальних дій, пов'язаних зі зміною своїх якостей. Проте, якщо етап реальних дій не буде усвідомлений у достатній мірі, то самореалізація не набуде дієвого характеру, а процес самореалізації стане неможливим.

Працюючи над собою, особистість починає керуватися питаннями «Що робити?», «Як діяти?», «Що буде далі?». Так утворюється ще один етап – етап думок і уяви. Завдяки уяві та міркуванням особистості вдається передбачити майбутні вчинки. Але й тоді ще не має підстав говорити, що її дії мають завершений характер.

Завершальний етап – це етап, на якому формуються не просто дії та вміння, а й виробляються практичні навички та звички, відбувається реальний процес самореалізації.

У висновках Л. Березовської [2] активність особистості, яка сприяє самореалізації, формується за таких умов:

- по-перше, наявності ціннісних життєвих орієнтирів, спрямованості особистості на активне й самостійне засвоєння знань, умінь і навичок необхідних видів діяльності;
- по-друге, ціннісного ставлення до інших особистостей, сприймання їх як самих себе;
- по-третє, розвитку комунікативного зв'язку між людьми;
- по-четверте, прагнення до самопізнання, самоосвіти, самовдосконалення практичної їх реалізації в діяльності.

Різні особистості досягають різного рівня розвитку, і це залежить від взаємодії як внутрішніх сил, так і зовнішніх умов.

До внутрішніх умов відносять природні (фізіологічні та психологічні дані людини); до зовнішніх – середовище. Як буде розвиватися людина з певними задатками, здібностями, залежить, власне, від цих умов.

В. Зарицька розкриває поняття і зміст самореалізації через формування життєвих компетенцій як найсуттєвіших її детермінант [6, с. 14].

За результатами наукових досліджень В. Зарицької доведено, що самореалізація особистості – це процес і результат застосування особистістю в повсякденному житті й праці набутих компетенцій, удосконалення і розвиток їх включенням особистості до творчої, особистісно значущої діяльності і отримання від неї не тільки користі для себе та інших, а й внутрішнього задоволення. Нею виділено сукупність ключових компетенцій, оволодіння якими забезпечить здатність особистості до самореалізації [6, с. 14]. Розвиваючи думку багатьох дослідників, В. Зарицька експериментально довела, що результативність сформованості здатності до самореалізації залежить насамперед від рівня

творчої активності самої особистості, якщо ця активність є домінуючою в структурі мотивів її діяльності, то можна стверджувати, що творчо активна особистість здатна до самореалізації і подальшого самовдосконалення, тому що вона стає здатною свідомо організувати власне життя, власну діяльність, а отже, певною мірою здатна визначити свій власний розвиток, свій власний шлях самореалізації.

Усе вищесказане дає підстави зробити висновок, що, з одного боку, людина наділена всіма здібностями та потенціалом для своєї самореалізації, а з іншого – важливим моментом є створення умов з боку школи, вишів і суспільства взагалі, щоб цей потенціал розкрити.

Висновки. Самореалізація займає певне місце в системі потреб особистості й виступає для неї сенсожиттєвим процесом.

Самореалізацію особистості потрібно розглядати як свідомий процес найбільш повного розкриття і зростання сутнісних сил людини в процесі багатогранної, вільної діяльності. Особливість потреби в самореалізації, на відміну від інших потреб, у тому, що задовольняючи її в окремих актах діяльності, особистість ніколи не може задовольнити її повністю.

Вивчення проблеми самореалізації полягає в підході з різних боків, і в сучасному підході її слід розглядати з точки зору мети, процесу і результату.

Формування особистості пов'язане з триєдиною основою мети виховання – вихованням інтелектуальної, емоційної та вольової її сфер.

Однак провідною в самовиховному процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини відповідно до навколишньої дійсності. Виховання здатності до великих вольових зусиль потребує індивідуального підходу.

Література:

1. Альбуханова-Славская К.О. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 299 с. С. 203.
2. Березовська Л.І. Самовиховання та самореалізація як прояв професійного становлення особистості майбутнього педагога: навчальний посібник для студентів вищого навчального закладу. Київ: Слово 2009 р. 166 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2002. 1428 с. С. 1101.
4. Газман О. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. Классный руководитель. 2000. № 3. С. 13–22.
5. Демиденко М.Ф. Самореалізація : сутність, становлення, розвиток. Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. 2004. № 2. С. 31–36.
6. Зарицька В.В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Харків, 2006. 20. 1 с.
7. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: Основные сферы жизнедеятельности. Спб, 2001. 398 с.
8. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека. Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. М: Смысл, 1997. 355 с. С. 156–157.
9. Муляр В.І. Соціальна самореалізація особистості як соціальна проблема. Житомир: ЖІТІ, 1997. 214 с.
10. Рибалко Л.С. Самореалізація як педагогічна проблема. Педагогіка і психологія. 2002. Вип. № 20. С. 59–63.
11. Селезнева Е.В. Развитие акмеологической культуры личности. М: РАГС, 2007. 200 с.
12. Смирнов И.П. Социология личности. Санкт-Петербургский государственный институт психологии и социальной работы: уч. пос. Изд. 2. 2007. 472 с.

Кравченко Н. Ю. Современный подход к изучению феномена самореализации

В статье рассмотрены различные научные подходы в понимании проблемы самореализации личности на основе анализа философских и психологических источников, уточнено содержание понятия «самореализация личности».

Ключевые слова: самовыражение личности, потребности, возможности, саморазвитие, потенциал, самореализация.

Kravchenko N. Yu. Modern approaches of studying the phenomenon of self-fulfillment

Different scientific approaches about understanding the problem of self-fulfillment of a person based on analysis of philosophical and psychological resources are examined in the article. The meaning of the term "self-fulfillment" of a person is clarified.

Key words: self-expression, needs, opportunities, self-development, potential, self-fulfillment.